

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора, Шапран Ольги Іллівни на дисертацію Варги Лесі Іванівни «Формування комунікативної культури майбутнього вчителя засобами інтерактивних технологій», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність дисертаційного дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей науки. На сучасному етапі розвитку вищої школи актуальною в Україні стає проблема формування комунікативної культури педагога, оскільки розв'язання професійних завдань повністю знаходяться в площині комунікації й реалізуються шляхом комунікативної взаємодії. Реформування системи вищої освіти в Україні та імплементація Законів України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017) потребують значної уваги до підвищення якості професійної підготовки майбутніх вчителів та формування в них комунікативної культури. Це також підкреслено в «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти», «Концепції мовної освіти в Україні», «Державному стандарті мовної освіти у вищій школі». Відповідно зростає рівень вимог до комунікативної культури як основного фактора, що забезпечує вчителю високий професійний рівень. Сьогодні комунікативна культура майбутнього вчителя виступає як цілісне, динамічне особистісне утворення, що сприяє його адаптації та самореалізації в сучасному суспільстві. З огляду на це, проблема формування комунікативної культури майбутніх учителів є актуальною і потребує науково-практичного вирішення, особливо в аспекті її розвитку шляхом застосування інноваційних технологій.

Дисертація Л. І. Варги виконане відповідно до плану досліджень кафедри педагогічних технологій початкової освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» – «Система моніторингу навчальної роботи в процесі підготовки вчителів початкових класів» (державний реєстраційний номер

0109U000190). Тему дослідження затверджено вченою радою цього ж університету (протокол № 2 від 16 грудня 2014 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Метою дослідження дисертантка обрала теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов формування комунікативної культури майбутнього вчителя засобами інтерактивних технологій. Відповідно до мети дисертаційної роботи було визначено п'ять завдань, для реалізації яких автором проаналізовано велику кількість психолого-педагогічних джерел – 241 найменувань, із них 16 – іноземною мовою.

Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження адекватні меті та завданням роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів і висновків дослідження обумовлені застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів наукового пошуку (*теоретичних, емпіричних, математичних*).

Найбільш суттєвими результатами дисертації вважаємо наукове обґрунтування й експериментальну перевірку педагогічних умов формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій; визначення сутності феномена «комунікативна культура майбутніх учителів» та його структурних компонентів, критеріїв і показників; характеристику рівнів сформованості комунікативної культури майбутніх учителів; розробку моделі формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробці програми спецкурсу «Основи формування комунікативної культури студента»; тренінгу «Комунікативна культура – умова успішної діяльності майбутніх учителів», апробації факультативу «Кейс-ситуації як інтерактивний метод формування морально-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів», створенні інтерактивних і тренінгових вправ, завдань-ситуацій,

проведенні ділових і рольових ігор. Результати дослідження апробовано на 3 міжнародних конференціях та відображено в 10 публікаціях, серед яких: 7 статей – у фахових виданнях, які відображають основні результати дослідження, із них 1 стаття – у закордонному виданні, 3 – апробаційного характеру в збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертаційне дослідження Л. І. Варги відрізняється цілісністю. Результати дослідження обраної теми можна вважати достатньою мірою обґрунтованими, оскільки вони базуються на положеннях сучасної педагогіки, апробовані в практиці роботи п'яти вищих навчальних закладів: Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 3309/24 від 29.12.2015 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (акт про впровадження № 01/10-816 від 21.09.2015 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка (акт про впровадження №1326 від 13.12.2016 р.), Мукачівського державного університету (акт про впровадження № 2958 від 23.12.2016 р.), Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (акт про впровадження № 2034 від 08.12.2016 р.).

У вступі аргументовано актуальність і значущість теми дисертації, визначається науково-категоріальний апарат дослідження: мета і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення, апробація й упровадження результатів, структура та обсяг дисертації. У вступі коректно, у відповідності до нормативних вимог та потреб конкретної проблеми, висвітлено майже всі позиції науково-категоріального апарату.

У першому розділі дисертації *«Теоретичні засади формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій»* презентовано основні поняття дослідження, а саме: «культура», «комунікативна культура», «інтерактивне навчання», «методи інтерактивного

навчання майбутніх учителів»; визначено структуру і критерії досліджуваного феномена.

Дисертанткою на основі ґрунтовного аналізу психолого-педагогічної літератури і сутності дефініцій «комунікація», «спілкування», «культура» здійснено вдалу наукову спробу дати чітке визначення поняття «*комунікативна культура майбутнього вчителя*» – складна інтегральна характеристика особистості, що синтезує особливості професійного спілкування вчителя (перцептивні, комунікативні, інтерактивні) й детермінована його ціннісними орієнтаціями й установками.

Дослідження теоретичних основ інтерактивного навчання надали можливість здобувачу довести, що в його основі лежить спільна активно-пошукова пізнавальна діяльність педагогів (викладачів) і студентів, взаємодія, діалог, а засобом такої діяльності слугує комунікація. В ракурсі цього висновку автором розглянута сутність понять «педагогічні технології», «інтерактивність», «інтерактив», «інтерактивний зворотний зв'язок». Значну увагу дисертантка акцентує на характеристику методів інтерактивного навчання майбутніх учителів як системи способів цілеспрямованої міжсуб'єктної взаємодії викладача і студентів, що спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань фахової підготовки майбутнього вчителя.

Автором у змісті комунікативної культури виокремлено взаємопов'язані структурні компоненти: *ціннісно-орієнтаційний, емоційно-особистісний, мовленнєво-комунікативний, інтерактивно-діяльнісний* та визначено їх показники. Згідно запропонованих компонентів диференційовано критерії: *ціннісний, особистісний, мовленнєвий, інтерактивний*. На основі виділених критеріїв і показників здобувачкою грамотно охарактеризовані рівні досліджуваного феномена (високий, середній, низький).

У другому розділі дисертації «*Експериментально-дослідницька робота з формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій*» охарактеризовано педагогічні умови формування

досліджуваного феномена; експериментально апробовано модель формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій та доведено її ефективність, проаналізовано результати експерименту.

Педагогічними умовами, що сприяють успішній організації процесу формування комунікативної культури майбутніх учителів у вищій школі, визначено: *професійну спрямованість змісту фахових дисциплін у процесі формування комунікативної культури майбутніх учителів; забезпечення особливих умов суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі «викладач – студент» у процесі формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій; моделювання професійно спрямованих ситуацій для формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій.*

Обґрунтовані педагогічні умови стали основою моделі формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій. Модель поділено на ряд блоків: *цільовий, процесуальний, результативний.* Структура моделі зумовлена проблемою дослідження та дає змогу простежити динаміку від мети і завдань дослідження до її результату у вигляді сформованості рівнів досліджуваного феномена (високий, середній, низький).

Перевірка педагогічних умов і впровадження експериментальної методики інтерактивних технологій відбувалася у процесі формувального експерименту, який проходив у чотири етапи (*гностично-збагачувальний, продуктивно-діяльнісний, креативно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний*). Здобувачкою детально описано технологію проведення формувального експерименту, форми і методи навчання, зокрема: заняття-дебати; заняття-дискусії в стилі телевізійного ток-шоу; ділові й імітаційні ігри; кейс-ситуації, веб-квести; комунікативні тренінги; портфоліо, роботи у фокус-групах тощо. Окрема увага приділена використанню сучасних засобів навчання: мультимедійних презентацій, аудіовізуальних засобів тощо.

Досягненням Л. І. Варги є розробка спецкурсу для майбутніх учителів «Основи формування комунікативної культури студента». У ході реалізації формувального експерименту також було запропоновано низку комунікативних завдань до курсів «Загальна педагогіка», «Методика виховної роботи», «Історія педагогіки», «Освітні технології», «Вступ до спеціальності» тощо.

У експериментальній роботі брали участь 324 студенти (232 – у експериментальних і 92 – у контрольних групах), 56 викладачів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та педагогічного факультету Мукачівського державного університету.

Підсумковий зріс експериментальних даних проводився за допомогою ряду діагностичних методик згідно зі структурою досліджуваного феномена: оцінювання професійно-етичних якостей особистості (В. Марищак), визначення спрямованості особистості (М. Кучер, В. Смекала), визначення комунікативних здібностей (В. Кан-Калик, О. Леоньєв), виявлення ціннісних орієнтацій (М. Рокич), дослідження толерантності (В. Бойко), вивчення емпатії (Н. Епштейн, А. Мехрабієн), з'ясування рівня професійних умінь у процесі комунікації (Н. Амінов), вивчення рівня комунікативної компетентності (В. Ряховський) та ін.

Отримані в ході констатувального експерименту результати та їхній аналіз надали можливість автору не лише зробити висновок про суттєве переважання низького (23,3 %) та середнього (62,6 %) рівнів сформованості комунікативної культури майбутніх учителів, а й обґрунтувати причину такої ситуації в процесі професійної підготовки, визначити умови подолання цього явища. Після проведення формувального експерименту зафіксовано суттєву різницю на низькому рівні сформованості комунікативної культури студентів контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп: інтерактивний критерій – КГ – 38%, ЕГ – 19%; ціннісний критерій – КГ – 8,7%, ЕГ – 4,3%;

особистісний критерій – КГ – 23,9%, ЕГ – 9,9%; мовленнєвий критерій – КГ – 35,8%, ЕГ – 13,9%.

Отримані статистичні дані засвідчують суттєві позитивні зміни у рівнях сформованості комунікативної культури в студентів експериментальних груп. Результативність експериментальної методики роботи доведена методами математичної статистики – критерієм Пірсона χ^2 (значення $\chi^2 = 6,72$ більше за $\chi^2_{кр.} = 5,99$).

Висновки дослідження є достатньо обґрунтовані, відповідають завданням дослідження. Виклад матеріалу в дисертації є послідовним, має науковий характер та прикладне значення. Хотілося б відзначити ґрунтовні *додатки*, що поглиблюють й увиразнюють уявлення про цілісне дослідження (26 додатків на 77 сторінках).

Зміст автореферату Л. І. Варги ідентичний до основних положень дисертації. Отже, можна з впевненістю стверджувати про уміння здобувача проводити науковий пошук, аналізувати та узагальнювати накопичений матеріал, робити самостійні висновки.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Враховуючи позитивні сторони дисертаційного дослідження варто відмітити, на мій погляд, і наступні зауваження та побажання:

1. У Вступі дисертації й автореферату, де прописані методи дослідження, дещо дивними є твердження автора щодо їх використання (не для формування комунікативної культури, а для формування професійної комунікативної компетентності).

2. У параграфі 1.2 «Інтерактивні технології як засіб формування комунікативної культури майбутніх учителів», на мою думку, потрібно було звернути увагу на питання класифікації інтерактивних технологій, технік і методів навчання, їх аналіз у працях таких відомих науковців як Л. Карамушка, О. Комар, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Селевко та ін. Це сприяло б більш обґрунтованому використанню інтерактивних технологій навчання на різних етапах формувального експерименту.

3. Назва третього параграфу першого розділу потребує уточнення «Критеріальний підхід до формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій та її структура». Недоречно, на мій погляд, і назва параграфу 2.4 «Характеристика рівнів сформованості комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій», бо в ньому йде мова лише про організацію й проведення експериментальної роботи.

4. Опис моделі формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій дещо не відповідає її графічному зображенню. Так, аналізуються можливості культурологічного, аксіологічного, особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів у формуванні досліджуваного феномена, визначаються принципи його розвитку (*системності, інтегративності, варіативності, демократизації*), що не віднайшли свого відображення у презентованій моделі.

5. На мою думку, для спеціальності 13.00.04 більш правомірним є поділ дисертаційного дослідження на три розділи, а не два (як у автора), враховуючи вимогу, що теоретичний огляд в дисертації не повинен перевищувати 20% його загального обсягу.

6. Незрозумілим є підхід дисертантки до діагностики комунікативної культури. Так, на с. 146 дисертації вказані діагностичні методики констатувального етапу експерименту, які на с. 152 уточнюються і дещо змінюються з урахуванням структури досліджуваного феномена. Крім того, діагностика комунікативної культури майбутніх учителів – складна і велика, що ускладнює обрахування отриманих результатів.

7. Наявні помилки в оформленні дисертації згідно Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. щодо титульної сторінки дисертації, наявності після неї анотацій українською і англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації та ін.

8. У списку використаних джерел мало літератури після 2010 року, а особливо видань останніх трьох років; є помилки в оформленні додатків і їх нумерації (Додаток Г).

Водночас вважаємо, що вказані зауваження та побажання мають дискусійний характер та не знижують загальної позитивної оцінки дослідження Лесі Іванівни Варги.

Висновок. На основі вивчення цієї дисертаційної роботи можна дійти висновку, що дисертація є самостійним і завершеним науковим педагогічним дослідженням. За характером фактичного матеріалу, ступенем його кількісного й якісного аналізу, рівнями новизни і значущості результатів дослідження для педагогічної науки і практики, обґрунтованості висновків дисертація Лесі Іванівни Варги «Формування комунікативної культури майбутнього вчителя засобами інтерактивних технологій» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Handwritten signature of O. I. Shapran

Підпис: О. І. Шапран
Засвідчує:
Нач. В. С. / *Handwritten signature*